

הרב פרופ' נחום אליעזר רבינוביץ'

הפעלה חשמלית בשבת ע"י חיישנים, דיבור או מחשבה

ראשי פרקים

- א. הפעלת זרם החשמל בשבת
- ב. אימתי אוסרים בשבת פעולה שאין עליה שם מלאכה?
- ג. פעולות על ידי חיישנים
- ד. חילוק בין תוצאה מאב מלאכה לתוצאות היתר
- ה. הפעלת מערכות על ידי דיבור
- ו. הפעלת מערכות על ידי מחשבה
- ז. מסקנות

את מהות השבת מפרש הנביא: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דברי" (ישעיהו נח, יג). ביאר האמורא רבה (פסחים סח, ב): "הכל מודים בשבת דבעינן נמי **לכס**", ופירש רש"י: "שישמח בו". ועל פי דברי רבי יוחנן (שבת קיח, א) מסכם הרמב"ם את הלכות שבת כך: "וכל המשמר את השבת כהלכתה ומכבדה ו**מענגה** כפי כוחו - כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה... שנאמר 'אז **תתענג** על ה' והרכבתך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך, כי פי ה' דבר' (ישעיהו נח, יד)". כל הלכות שבת כולן מיועדות להביא לידי עונג, לשמח את הבריות. הקידמה במדעים ובטכנולוגיה הביאה לכך שניתן היום לענג את השבת הרבה מעבר למה שהיה אפשרי לפני כמה דורות. המצאת החשמל שינתה את אורח חיינו לטובה בהרבה מישורים ותרמה רבות לעונג שבת. אבל גם עלו על הפרק שאלות שונות אשר לא שערום אבותינו. בימינו התקדם יישום החשמל והתפשט לסוגים שונים של אוטומציה בלא מגע יד אדם כלל. במאמר זה ננסה לברר את דין טכנולוגיות ממשקי אדם מכונה (BMI - Brain machine interface), לענין הלכות שבת, בפעולות מערכות חשמליות כאשר אין מדובר בהפעלה ע"י לחיצה ישירה על מתג, אלא בפעולה אוטומטית בלבד.

א. הפעלת זרם החשמל בשבת

הואיל והיישומים הראשונים של החשמל נעשו בתאורה ובחימום, היו בתחילה הרבה שחשבו שזרם החשמל הוא סוג של אש. היו כאלו שטענו שעצם השימוש בחשמל גם אם אינו עושה שום מלאכה מן ל"ח מלאכות אחרות מכל מקום יש בו מלאכת הבערה, כנראה בגלל שבזמנם יציאת ניצוצות בעת סגירת מעגל חשמלי היתה מצויה. ויש שהציעו שם מלאכה אחרת, כגון משום בונה או מכה בפטיש, ומתוך כך עלו שאלות רבות באשר לדין חשמל בשבת.

לפני יותר משבעים שנה כתב הגאון רי"א הנקין תשובה מקיפה על המעמד בהלכות שבת של מכוונות שונות המופעלות על ידי חשמל. אמנם פסיקתו היתה מכוונת בתחילה דווקא על שאלה מסוימת שהטרידה אז את הציבור: האם מותר להשתמש במקרר

חשמלי בשבת? פתיחת דלתו של המקרר מכניסה אויר חמים ובכך מזרזת את הפעלת מנוע (מדחס) הקירור. האם הפעלת זרם חשמל אסורה בשבת? היה מי שהציע להתיר את הפתיחה רק בעת שהמנוע כבר פועל מעצמו, והיה מי שטען שגם זה אסור, שהרי כל פתיחה גורמת לעליית הטמפרטורה בפנים וזה יגרום להארכת פעילות המנוע כדי לקרר. הרב הנקין גם התכתב על מהות החשמל עם הרש"י אורבך שהסכים לעמדתו בעניין זה. דברי הרב הנקין וההתכתבות מופיעים שוב באוסף החדש: שו"ת גבורות-אליהו לגרי"א הנקין זצ"ל (או"ח, צח-קד). הציטוטים להלן מובאים מדברי הרב הנקין שם הנוגעים גם לענייננו.

הפעלת מכוונת חשמל וניצוצות נתזין ממנה - האם זה נחשב הבערה?

כשהעלעקטרי (=חשמל) מתוקן לעניינים אחרים כמו לקרר כבנדון דידן, או להניף אויר וכדומה, ואין מצורף עמו מכוונה המוציאה אור ודולקת, אין העלעקטרי בכלל הבערה כלל, וממילא מה שפתיחת המקרר גורמת שיארך זמן סיבוב הגלגל, אין כאן שום גרם מלאכה, כמו שסיבוב הגלגל ביד אין זה בכלל מלאכה... ואפילו אם לפעמים ינתזו ניצוצות אור בשעת הסיבוב... וניצוצות האלה אין בהם תועלת ולא קיום. ובשבת חייב רק על מלאכה המתקיימת, ובלי כוונה גם איסור ליכא.

אף הרש"י אורבך סבר שמעיקר הדין אין החשמל (ללא חוט לוחט) אסור מדאורייתא משום מלאכה כלשהיא (ראו מנחת-שלמה ח"א סי' ט בדבריו על מאוורר), וכן הביא משמו הרב נבנצל²: "שמעתי מהגרש"י אורבך לגבי הדלקת וכיבוי כלי חשמלי בשבת ללא חוט להט, שמעיקר הדין לא סבר כבית-יצחק שיש בזה איסור מוליד, ולא כחזו"א שיש בזה איסור בונה וסותר. אמנם למעשה ודאי לא התיר הרש"י אורבך הדלקת וכיבוי מכשירים כאלה בשבת". וכבר רווחא הלכתא כדעת הרי"א הנקין והרש"י אורבך ועוד גדולי הדור הקודם שפסקו שאין בסגירת מעגל זרם חשמלי איסור תורה, אלא אם כן הדבר מפעיל מכוונה העושה מלאכה אחת מן הל"ט שאסרה תורה וכן משום הבערה כאשר יש חוט להט. אבל אם לא מדובר במלאכה מוגדרת כגון הדלקת אש או הפעלת טחנת קמח וכיו"ב, כי אז אין כאן איסור מן התורה, ויש שהדבר מותר לגמרי.

ב. אימתי אוסרים בשבת פעולה שאין עליה שם מלאכה?

כחלק מדיונו של הרי"א הנקין על פתיחת מקרר, השמיע בתשובתו הנ"ל הגדרות יסודיות, מתי שייך לאסור פעולה בשבת שאין עליה שם מלאכה וכך כתב:

היכא דאין **שם מלאכה** על פעולה זו... וגם אינו מכוין למלאכה, אפילו לפעולתה... אין כאן עניין לאיסור... שאין בפתיחה וסגירה (של דלת המקרר) לא הבערה ולא כיבוי, ואפילו גרם לכך ליכא. ואפילו יצויר כאן איזו הבערה וכיבוי לאחר זמן, אין כאן כוונה ולא דרך מלאכה, **ולא שעת ומקום המלאכה**. והוא ממש הדין שמותר לנעול הדלת כנגד הנר.

כאשר אדם עושה איזו פעולה היא ניכרת הן בגופו של הפועל או במקומו שלו, הן בגוף הנפעל או במקום אחר, ניתן תמיד להכיר ולהבחין גם בפעולתו של האדם הפועל, ובנפרד גם בתוצאה בגוף הנפעל. התורה אסרה ל"ט מלאכות בשבת, ובכל אחת מהן

1. בעריכת הרב דניאל אשר הכהן קליינמן (ליקווד תשע"ג).

2. מובא בספרו של הרב משה הררי, קדושת-השבת, ירושלים תשס"א, ח"א, עמ' רפח.

ניתן לזהות את פעולתו של האדם העושה והתוצאה על הנפעל. יש נִכּוֹחַ אחר משתתף כדי להשיג את התוצאה המכוונת, אבל בכל מקרה ניתן לזהות את פעולתו של האדם ובנפרד את התוצאה המושגת. למשל, זורה והרוח מסייעתו - האדם מנענע בידו רחת והתבואה מוקפצת ברוח. פעולתו של האדם ניכרת שהיא כדרך המלאכה, ועל התבואה ניכר שנעשתה בה מלאכת זרייה והוסרה ממנה הפסולת.

והנה אילו היה האדם עומד במקום מסוים מתוך ידיעה שעמידתו גורמת לתוצאה של מלאכה בשבת, ואינו עושה מלאכה בידי, מה היה דינו? כבר כתב הרש"י אורבך להבחין בין דין שבת לדיני נזקין (מאורי-אש, עמ' 130):

דאם עמד ברשות הרבים ובא אחר ונתקל בו בשבת דלא מחייב משום חבורה בשבת אף אם מעיקרא נתכוון לכך, משום דחיוב שמירה לא שייכא אלא לענין מיתה או נזיקים, מה שאין כן גבי שבת דליכא שמירה שלא יעשה מלאכה ביום השבת, אלא צריך רק שהוא לא יעשנה ולכך אין זה מעשה בידים.

ועוד כתב הרב הנקין בתשובתו הנ"ל:

מהדין דמותר לסגור הדלת בפני הנר (שבת קכב)... שהרי התם נמי ההסגר גורם שיתאריך זמן ההדלקה, ואפילו הכי שרי. ואי לא תימא הכי, לא שבקת חיי, דהרי כל פעם שאדם פותח או סוגר דלת כנגד הנר, אפילו דלת שמחדר לחדר, בהכרח שהוא עושה איזה גרם בעניין ההדלקה, או מאריך ההדלקה או מקצרה. והאיסור לפתוח דלת הוא רק בשעת הרוח, שהפעולה של הכיבוי ניכרת תיכף. אבל פעולה לאיטית נמשכת יש אפילו בהילוכו של אדם בפני הנר, או אפילו בדיבורו ובנשימתו, וכי סלקא דעתך לאסור זה?... ויותר מזה, דהתם בודאי ניחא לו בקיום האש ובהארכת זמנו וגם אומר זה בפירוש, ובכל זאת אינו עניין כלל למלאכה. כי הכלל הוא במלאכות שצריך דרך מלאכה... ובמקום שאין כלל שם מלאכה, כל זה מותר אפילו לר' יהודה באינה צריכה לגופה, כמו כבשים שסחטן לגופן דמותר לכתחילה, אף דלמימיהן חייב חטאת (שבת קמה, א)... ועל כל פנים, היכא דאין שם מלאכה על פעולה זו, כבנדון דידן, וגם אינו מכוין למלאכה... אין כאן ענין לאיסור.

ובפרט הדברים אמורים כאשר אין בתוצאה הנעשית שום מלאכה מל"ט מלאכות.

וראה מה שכתב הרש"י אורבך זצ"ל (מנחת-שלמה ח"א סי' י אות ה):

אולם בעיקר הדבר נלענ"ד שאין איסור להפעיל הזרם בשבת, אלא מחמת התוצאה שנעשה ע"י החשמל כמו בישול והדלקה וכדומה, שמתחיל אליו ונחשב כאילו הוא מבשל או מדליק בידים. משא"כ בנידון שלנו [בפתיחת דלת המקרה] שכל התוצאה מהפעלת הזרם הוא רק שהגז מתרסס ומתאדה ומקרר, אין אני יודע איזה איסור יש בדבר זה.

ג. פעולות על ידי חיישנים

בזמן האחרון פותחו מערכות חשמליות שיש בהם חיישנים ומערכות הקרנה הפועלות תמיד, ואם עובר אדם (או דבר אחר) וחוצה את הקרו, המערכת מגיבה אוטומטית באופן מסוים, כגון לפתוח דלת או לסוגרה. מעתה, מה יהיה דינו של ההולך כדרכו לקראת דלת, וחיישן חשמלי פותח לפניו את הדלת?

ברור שאין שם מלאכה על פעולה זו של האדם, שאינה אלא הליכה כדרכו, והליכה כשלעצמה אינה מזוהה עם שום מלאכה מל"ט מלאכות והליכתו לא מרמזת על מלאכה

כלשהי, וגם ההולך אינו מתכוון בהליכתו זו לעשות מלאכה מל"ט מלאכות. לפיכך גם כאשר הולך לעבר הדלת ורצונו לעבור בה, ואף אם אין דרך אחרת ובוודאי שבהליכתו תיפתח הדלת ואפילו מיד - הרי פתיחת דלת אינה מלאכה.³ כמו בפתיחת דלת של מקרר - וכלשונו של הרב הנקין: "דעוסק הוא בדבר אחר, ואין כאן משום דמיון למלאכה בשעה זו ובמקום הזה". לפיכך הדבר מותר לכתחילה, ואף יש בזה משום עונג שבת.⁴

תוצאה חשמלית לבדה שאין בה אחת מל"ט מלאכות אינה סיבה מספקת כדי לאסור. נדרש שהאדם יעשה גם פעולה כלשהי, שהיא ייחודית ומזוהה באופן מובהק כאופן של הפעלת מכשיר חשמלי, וכגון לחיצה על כפתור חשמלי שהרי בסתם אין אדם לוחץ על כפתור חשמלי.

ד. חילוק בין תוצאה מאב מלאכה לתוצאת היתר

בזמננו נפוץ מאד שימוש בחשמל, לא רק להפעיל מכונות שונות ולספק את הכוח לפעולתם, אלא גם להחליט מתי ואיך להפעיל את המכונות. כך גם פותחו מערכות בעלות חיישנים ומערכות הקרנה הפועלות תמיד והמגיבות באופן אוטומטי. ברור שאם מדובר בעשיית מלאכה דאורייתא ממש, והמערכת בנויה באופן כזה שזהו דרך עשיית אותה מלאכה, שהאדם מתכוון ומפעיל את כל המערכת על ידי עמידתו במקום שמפסיק את ההקרנה, וכך פועלים היום בבתי חרושת גדולים - במקרה כזה יש לאסור, שהרי נעשית פה מלאכה. ואף עמידתו של האדם שאמנם אינה ניכרת שמכוונת לשם המלאכה המסוימת שנעשתה, מכל מקום הרי בעמידתו האדם מתכוון למלאכה ממש.

אבל אם מדובר בתוצאה שאינה מלאכה כלל, כגון שהפסקת ההקרנה פועלת רק לפתוח דלת הבית או לפתוח ברז מים מעל הכיור, ודאי יש גבול עד כמה יש לגזור. וכי יעלה על הדעת לגזור על פעולות שאינן מלאכות כלל בשום אופן ואין בתוצאות שלהן שום דמיון למלאכה, ובפרט שהאדם אינו עושה פעולה כלשהי המרמזת למלאכה⁵ ומאידך מניעתן תגרום לא רק אי-נוחות אלא אפילו צער ממש? ומה יש כאן לחוש? לפיכך כאמור מותר לכתחילה לעבור דרך דלת אוטומטית כאשר ההליכה לעברה תגרום לפתיחתה, והוא הדין להושיט ידיים תחת ברז מים (אך לא כאשר מימיו נשפכים ישירות לאדמה ויש לחוש למלאכת זורע).

אמנם יש נטייה לאסור כל דבר הקשור לחשמל מפני סיבות שונות ובעיות שהיו אמיתיות לפני, אבל אלו אינן שייכות למערכות החשמליות האוטומטיות שעליהן אנו דנים כאן. כך למשל לפני כמה שנים נתעוררה מחלוקת רבתי כאשר יצאו רבנים אחדים לאסור מעלית אוטומטית (מעלית שבת) בשבת, ואמנם לא ארך הזמן עד שכבתה האש, כי נוכח הציבור לדעת כי בחסדי ה' גידול האוכלוסייה מצריך בנייה לגובה של עשר ואפילו עשרים קומות ויותר בערים, והרי מן הדין אין לאסור את השימוש במעלית וכניסה לתוכה ויציאה ממנה, ובלי להשתמש במעלית לא ייתכן. ומה יהיה בשבת? אמנם

3. כאן אני דן על ההיתר בשימוש בדלת חשמלית בשבת מכוח העובדה שעל פעולת ההליכה אין שם מלאכה. על דיון מקיף בנושאים קרובים מתוך עיון בגדרי מלאכות שבת של פסיק רישא ואינו מתכוון, ראה בספרי שו"ת שיח-נחום סי' כה, ובמאמרו של הרבנים אלי רייף ודרור פיקסלר, 'הפעלת חיישנים בשבת', אמונת-עתיד 104, תמוז תשע"ד, עמ' 54-65, ומה שהוספתי שם בנספח בדיון חיישנים עמ' 66-68.

4. [הערת עורך (י.ר.):] אם זו דרך ההפעלה הרגילה של פתיחת הדלת אזי ההולך כנגד החיישן הקולט ע"י כך נפתחת הדלת, וניחא ליה בהכי, דינו כלוחץ על לחצן לפתיחתה. ראו מאמרי "החיישנים הם כלי העבודה המודרניים", אמונת-עתיד 104.

5. [הערת עורך (י.ר.):] כאמור בהערתי הקודמת, אם זו דרך הפעולה וניחא ליה יש להחשיבו כעושה בידים.]

יש להקפיד שהעולים ויורדים לא ילחצו על הכפתורים - כל זה משום גזירה כדי להבחין בין שבת לחול. אבל מותר להיכנס ולצאת מן המעלית כשהיא עוצרת באופן אוטומטי, הואיל ואין האדם ולא המעלית עושים שום פעולה שהיא מלאכה או מאופיינת כמלאכה. על כן צריך להעמיד את עיקר הדין ולא להוסיף חומרות שאין להם יסוד.

ה. הפעלת מערכות על ידי דיבור

ברם יש כבר היום תוכנות שניתן להפעילן בדיבור. המפעיל אומר בקול רם מילים מסוימות למחשב ועל ידי כך התוכנה שכבר הוכנסה למחשב מופעלת, ואפילו תהליכים תעשייתיים מסובכים, שיש בהם מלאכות שונות ממש, ניתן להפעיל בדרך זו. האם גם על כך יש לומר כמו שאמר בגמרא "חכמה יתירה שאני" (שבת ע"ב) וכתבו התוספות שם (ד"ה חכמה): "והעושים אותם בטלה דעתם אצל כל אדם, כדאמרינן אצל אנשי הוצל" להלן (שבת צ"ב). "בטלה דעתן אצל כל אדם", ואין לגזור על עשיית מלאכה בצורה כזאת? נראה שלא. לכאורה אין זה נקרא שלא כדרך המלאכה, הואיל והיום יש תופעה נפוצה כזאת. כמעט כל העולם אנשי הוצל הם, ועושים מלאכות ממש בדרך זו. והנה כידוע נחלקו אבן-העוזר והמג"א אם צריך דווקא כדרך עשיית מלאכה שהיתה במשכן או לא, ואפילו לדעת אבן-העוזר שרבים מאחרונים הכריעו כמותו, מכל מקום עדיין יש לדון האם שייך לומר גם על דיבור שזה דרך עשיית מלאכה.⁶

ברם בתשובה לשואל (שיח-נחום סי' כה) הצעתי, שיש לאסור הפעלת מחשב על ידי דיבור על כל פנים משום 'יִדְבָּר דְּבָר', כמבואר ברמב"ם (שבת כד, א):

יש דברים שהן אסורין בשבת אף על פי שאינם דומין למלאכה ואינן מביאין לידי מלאכה. ומפני מה נאסרו? משום שנאמר: "אם תשיב משבת רגליך עשות חפצך ביום קדש", ונאמר: "וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך וְיִדְבָּר דְּבָר" (ישעיה יח, יג). לפיכך, אסור לאדם להלך בחפציו בשבת, ואפילו לדבר בהן, כגון שידבר עם שותפו מה ימכור למחר או מה יקנה, או היאך יבנה בית זה, ובאי זו סחורה ילך למקום פלוני - כל זה וכיוצא בו אסור, שנאמר "וְיִדְבָּר דְּבָר" - דבור אסור והרהור מותר.

מעטת דיבור המורה למחשב להפעיל מלאכות שונות לא יהא פחות מדיבור של חפצי חול שאסור. וראה מורה-הנבוכים ג, סז (שוורץ עמ' 171): "ההימנעות מן הדיבור קרויה אף היא **שביתה**, כפי שנאמר: **וישבתו** שלשת האנשים האלה מענות את איוב (איוב לב, א)". הרי שיש גם צד של רגיעה ומנוחה בשתיקה מדברי מלאכה.

והנה הגמרא (שבת יח, א) דנה האם נצטוינו על שביתת כליו של אדם בשבת גם כשהוא עצמו אינו עושה כלום, ומסבירה שנחלקו בכך בית שמאי ובית הלל: "לבית שמאי, בין דקעביד (הכלל) מעשה בין דלא קעביד מעשה - אסור; לבית הלל, אע"ג דקעביד מעשה - שרי", כי לבית הלל לא נצטוינו על שביתת כלים. מעתה, אם נגזור רק לאסור פעילות של מחשב המופעל בדיבור בלבד, ואין האדם עושה שום מעשה אבל המערכת כולה עושה מלאכות ממש, יש מקום לאסור גם לבית הלל, אבל אם נגזור גם על דיבור בלבד במקום שאין נעשית מלאכה כלל בכלי הרי זה תמוה גם לבית שמאי, ובפרט למבואר בגמרא שבת (יט, א), שאפילו בית שמאי לא גזרו אלא במקום שיש מלאכה דאורייתא.

6. [הערת עורך (י.ר.): ראו במאמרי 'מיקרופון ורמקול בשבת', תחומין טו (נדפס מחז"ש בספרי 'בחצוצרות בית ה' עמ' 182, בפרק א/7 על "פעולה חשמלית ע"י הכל פה" לענין שבת ודינים נוספים)].

ו. הפעלת מערכות על ידי מחשבה

כבר היום יש מערכות המופעלות בלי דיבור אלא על ידי מחשבת האדם בלבד והמאפשרות לנפגעים לפעול באיברים מלאכותיים, כגון ידיים ורגלים, והרי קבע הרמב"ם על פי שבת קי"ג, ב שהרהור מותר. ברור שהאיברים הללו המלאכותיים כמו גם מיתקן שמיעה כגון השתל הקוכליארי וכיו"ב בטלים לגופו של האדם, וכל שמותר לעשות בשבת לכל אדם באיבריו הוא מותר לעשות למחוסרי איבר באיבר מלאכותי אם מסוגל הוא לפעול על פי הרהור בלבד. אמנם זה נושא לדיון נפרד. מאידך, פעולה שאסורה לעשותה בשבת לאדם בריא באיבריו הטבעיים, אסורה גם לבעל איברים מלאכותיים.

אמנם מה יהיה הדין במערכות שהן נפרדות מגופו של האדם ואינן בטלות אליו, אך מופעלות על ידי מחשבה?

אין לומר שעצם העובדה שמערכות אלו נבנו ופותחו בידי אדם ודרך שימושן והפעלתן על ידי מחשבה, גורמת שהפעלתם במחשבה תחשב כמלאכה מדאורייתא, אף אין זה כזורה ורוח מסייעת, שהרי האדם אינו עושה בגופו כלום. כבר ציינו שתוצאה לבדה אינה מספיקה כדי לייחסה לאדם. מחשבה אינה פעולה בידיים, ולא ניתן לצרף את מחשבת האדם לתוצאה הנגרמת, וממילא אין להגדיר את הפעולה כנעשית על ידו וכעשיית מלאכה.⁷ אף אין לחדש ולומר שהדבר אסור משום גרמא, שהרי אף בגרמא צריך על כל פנים לעשות מעשה, והיכן מצאנו דין של גרמא במחשבה בלבד?

בוודאי גם אין להחשיב את האדם עצמו כחלק של המנגנון. כאשר אדם הולך, ובהליכתו נפתחת דלת - לא ניתן לומר שהאדם הוא חלק מהדלת והוא למעשה פועל וגורם לתוצאה על עצמו. על אחת כמה וכמה במחשבה. צריך להיות גבול מסוים עד כמה ניתן להרחיב את אחריותו של האדם על כלים חשמליים הפועלים מחמתו. כאמור נראה שגבול זה הוא גם מצד הפועל וגם מצד הנפעל. מצד הפועל - רק כאשר נעשתה על ידי האדם פעולה ייחודית ניכרת ולא על ידי חיישנים; מצד הנפעל - כאשר נעשות פעולות שיש בהן מלאכה מל"ט אבות מלאכה ממש ולא פתיחת דלת בעלמא.

7. אמנם מצאנו שיש דברים שיש למחשבה משמעות כגון בקדשים, אך אין להשוות בין דיני שבת לקדשים. אף לעניין הפרשת תרומה בשבת נפסק "ואין מגביהין תרומות ומעשרות מפני שנראה כמתקן דבר שלא היה מתוקן" (שבת כג, ט). והרי זה תיקון שאינו ניכר, אולם זה דין ייחודי לעניין תרומה הואיל ותרומה ניטלת גם במחשבה והפרי מתוקן לאכילה. ראה מאורי-אש השלם, חלק ב (תשי"ע), שער עשירי, סי' יג, עמ' תשסה-תשסו, בעניין הפעלת מכשיר חשמלי באמצעות מחשבה, וכן הרב ישראל רוזן, מיקרופון ורמקול בשבת, תחומין טו, עמ' 378-379.

[הערת עורך (י.ר.): זכורני שיחה עם הרש"ז אורבך בה ציין כי בספר כלי-חמדה על התורה (ריש פרשת בשלח) דן המחבר (הרב ירוחם דן פלצק) בשאלה זו סביב הפסוק "את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשל בשל" (שמות טז, כג), והרי פירשו חז"ל שהמן היה נאפה ומתבשל במחשבה ("מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו"; מכלילתא דרבי ישמעאל בשלח ד). וקבע בהחלטיות שגם מלאכה הנעשית במחשבה אסורה, אם זו דרך המלאכה. (וכן הביא ראיה מאיסור הפרשת תרומה בשבת משום תיקון, שהוזכרה לעיל בהערת המחבר). אכן, בספר מאורי-אש השלם, שהזכיר המחבר בהערה זו, מביא שמועה בשם הרש"ז שהעיר על איסור בישול ואפיית המן במחשבה שאלו "דברי תימה". ומוסר השמועה התלבט האם התימה היא בהחשבת מחשבה כמעשה או שמא תמוה לאסור בישול שלא באש, והמחשבה בודאי איננה 'אש' ולא גרע מבישול בחמה דשרי. עיי"ש].

תגובת הרב המחבר: אין מערבין אגדה בהלכה. ומכל מקום כדאי לציין לפירושה של בעלי התוספות שבספר מושב-זקנים על התורה לבמדבר יא, ח שמדובר היה בדיבור. ועוד, שם מדובר במלאכה דאורייתא, מה שאין כן בנידון דידן שלא נעשית כלל מלאכה.]

והנה במכילתא דרבי ישמעאל (יתרו פרשה ז) דרשו:

"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" - וכי איפשר לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים? אלא שְׁבוֹת כאלו כל מלאכתך עשויה. דבר אחר: **שְׁבוֹת ממחשבת עבודה**. ואומר: אם תשיב משבת רגלך וגו', ואומר: אז תתענג על ה' (ישעיהו נח, יג-יד).

אף שאין לפרש שכוונת המכילתא היא לעשיית עבודה על ידי הפעלת מחשבה וחיישנים, מכל מקום גם לפי מה שהיה ידוע לפנינו מבואר שכוונת התנא היא שלא יעסיק אדם את מחשבתו בתכניות עבודה ורעיונות שונים על עבודות שונות בשבת. מעתה המפעיל מְחַשֵּׁב על ידי מחשבה לפעול מיד - הלא אין בכך פחות ממחשבת עבודה שחושב על תכניות שאינן למעשה מיד. גם לכך ניתן ליישם את דברי הנביא 'אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי... וכבדתו מעשות דרכיך **ממצוא חפצך**' - כלומר ממצוא חפצך גם על ידי מחשבה בלבד. ברם במה דברים אמורים? דווקא ממצוא חפצך בדברים שיש בהם משום איסור מלאכה, אבל לא במעשים שאין בהם מלאכה מן ה"ל"ט שנאסרו ואין בהם אפילו רמז למלאכה ממש, ואף הם תורמים לעונג שבת, ועל אלו אין לגזור ולאסור במחשבה, ואדרבה על כך נאמר 'וקראת לשבת ענג'.

אמנם בדורות קודמים ראו חכמים לאסור לגבי חשמל עיסוק בכמה דברים שהם כעין מלאכה, והכול כדי שלא תיהפך השבת כחול חלילה, כי מדובר היה בכך שהאדם עצמו הוא הפועל ועושה את המלאכה ואף משועבד היה להפעלה ולטיפול במכשיר החשמלי. אולם המהפך הגדול שנוצר על ידי האוטומציה נועד לשחרר את בני האדם משעבודם למלאכות ולהפעלת המכשירים החשמליים, ואדרבה, הרבה צרכים מופקים באופן אוטומטי ואינם זקוקים לטיפול של האדם כלל. לפיכך אין מקום להחמיר ולאסור זאת, ואדרבה, מתוך כך יכולים בני האדם להתפנות מעיסוקי החול ומטרחיהם, והשבת נעשית להם לעונג.

ז. מסקנות

1. אסור להפעיל בשבת בדיבור מערכת חשמלית העושה מלאכה מל"ט מלאכות.
2. אסור להפעיל בשבת מערכת חשמלית העושה מלאכה מל"ט מלאכות גם כאשר הפעלתה נעשית רק ע"י חיישנים כאשר המערכת בנויה באופן כזה שזהו דרך הפעלתה והאדם מכוון להפעילה.
3. אף שאין בהפעלת מערכת חשמלית בשבת על ידי מחשבה איסור תורה, מכל מקום אם נעשית על ידה מלאכה מל"ט מלאכות אסור להפעילה כאשר זהו דרך הפעלתה והאדם מכוון להפעילה.
4. מערכת חשמלית שלא נעשית בה מלאכה מל"ט מלאכות, והמופעלת ע"י חיישנים בלבד, מותר ליהנות מפעולתה. לפיכך מותר לעבור דרך דלת אוטומטית כאשר ההליכה לעברה תגרום לפתיחתה.

ויהי רצון שיקויים בנו "וקראת לשבת ענג".

הרב ישראל רוזן

חיישנים אלקטרוניים בשבת

ראשי פרקים

- א. איסורי שבת הכרוכים בחשמל
- ב. איסור הפעלת מכשיר חשמלי בידיים לצורך - מוסכם על הכול
- ג. עיקר האיסור הוא התוצאה ולא התהליך הפנימי
- ד. האיסור נחשב 'בידיים' גם אם המכשיר הופעל באמצעות חיישן
- ה. תהליך שרשרת רציף איננו 'גרמא'
- ו. פעולת אדם בדרך הילוכו
- ז. דרך הילוך בלא צורך בתוצאה
- ח. חיישן בלא תוצאה ממשית
- ט. בקרת אנרגיה והדחת שירותים
- י. שינוי זרם/מתח/תדר בלבד
- יא. איתור G.P.S.
- יב. תאורת LED עם שינוי עצמה
- יג. מתקנים ביתיים הפועלים על ידי חיישני שינוי
- יד. סיכום

במאמר שלפנינו נציג את גישת מכוון 'צומת' בנוגע לחיישנים בשבת,¹ על תצורותיהם השונות. החיישנים אופפים את עולמנו, מהם משרתים אותנו ומהם מפריעים לנו, או לפחות אינם נצרכים לנו. בציבור התורני יש מבוכה רבתי בשאלה כיצד לנהוג בהם בשבת, לכתחילה או כאשר נקלעים למקום שחיישנים מצויים בו. הדברים דלהלן מנוסחים בקצרה. השומע ישמע והחולק יחלוק.

א. איסורי שבת הכרוכים בחשמל

איסורי חשמל ואלקטרוניקה בשבת הם מכוח מלאכות מבעיר (כשיש אלמנט מלובן), בונה או מכה בפטיש דאורייתא (לדעות היחזון-איש' זצ"ל ויבלח"ט הרב אשר וייס) או לפחות מוליד (מעין) דרבנן (לדעת הרב ש"י אורבך זצ"ל). פוסקים רבים נקטו הלכה למעשה שאין איסור דאורייתא בהפעלות חשמל בלא ליבון.²

1. ראו גם הרב אליעזר נחום רבינוביץ' 'הפעלה חשמלית בשבת ע"י חיישנים, דיבור או מחשבה' בכרך זה; הרב אלישיב קנוהל 'הפעלת חיישנים חשמליים בשבת' בתחומין כג, והערותיי שם; מאמרי 'חיישנים אלקטרוניים בשבת' באמנות-עתיך 102, וכן קבוצת מאמרים בנושא זה באמנות-עתיך 104.

2. בקשר להגדרות איסור חשמל בשבת ראו גם מאמרי 'חשמל ואלקטרוניקה בשבת - הגדרות ועקרונות' בספרי בחצוצרות-בית-ה', עמ' 17.